

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 17

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 17. — Рівне: РДГУ, 2001. — 173 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН

Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович**

(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**

(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**

(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**

(Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**

(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**

(Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**

(Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**

(Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**

(Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович**

(заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 11 від 29.06.2001 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 8
гуманітарний університет, 2001

© Рівненський державний

- ознайомлення з професіями батьків, професійна орієнтація.
- 4. Естетичне виховання школярів:
  - екскурсії в природу, саджання дерев, догляд за квітниками, кущами, деревами біля дому;
  - прибирання подвір'я;
  - родинне слухання музики ("Голос птахів", альбом Чайковського "Пори року", набір платівок "Музична грамота" і ін.), слухання і обговорення концертних програм по телебаченню;
  - перегляд та обговорення ілюстрацій в дитячих книжках, альбомах, репродукцій картин відомих художників; створення альбомів, колекцій;
  - спільний перегляд кінофільмів, телепередач, прослуховування радіопередач;
  - відвідування родиною музеїв, виставок дитячої книги, малюнків;
  - розвиток дитячої фантазії та творчості, видумки, загадок при допомозі малюнків і виробів, що відображають предмети і красу природи (ліплення, поробки з соломи, дротиків, шишок, жолудів, гілок, моху та іншого природного матеріалу);
  - виготовлення іграшок, подарунків, прибирання свого куточка;
  - розучування з дітьми дитячих пісень, українських народних пісень, колядок, щедрівок;
  - проведення ігор, забав, що сприяють розвитку дитячої фантазії, естетичних смаків; організація дитячої самодіяльності до родинних свят, всіляке сприяння участі дитини в шкільній художній самодіяльності;
  - організація і проведення з дітьми всіх традиційних родинних свят.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна національна програма "Освіта", "Україна XXI ст." // Освіта. – 1993. – № 44-46.
2. Концепція національного виховання // Освіта. – 1996. – 7 серпня. – С. 1-7.
3. Концепція формування національної свідомості і самосвідомості особистості // Освіта. – 1998. – 4-11 листопада.
4. Алексєєнко Т., Постовий В. Г. Роль традицій у розвитку виховної функції сучасної української сім'ї // Традиції виховання у світовій народній педагогіці. Ч.2. – К. – Рівне, 1995 – С. 167-169.
5. Каюков В. Родинно-сімейне виховання // Освіта. – 1998. – № 50 (29 липня-5 серпня).
6. Руденко Ю. Д. Національне виховання: відродження, перспективи // Педагогіка і психологія. – 1994. – №3. – С. 132-140.
7. Сім'я і родинне виховання // Рідна школа. – 1996. – № 11-12. – С. 15-21.
8. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка. Навч. посібник. – К., 1996. – 286 с.
9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори: В 5-ти т. – К., 1976. – Т.2. – 670 с.

Одержано редакцією 14.05.2001

УДК: 374. 31

В. Б. ТЮСКА

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ КЛУБНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Одним із важливих аспектів виховання є проблема забезпечення молоді умовами з метою самореалізації нею власних потреб та інтересів. Одним із провідних чинників є організація об'єднань клубного типу. Вони дають можливість організувати позашкільні форми організації різнобічної діяльності, як цілісний процес системи освіти розвитку та виховання. Крім цього, клубна діяльність забезпечує процес удосконалення здібностей і талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, духовних запитів. Головне завдання в нинішніх умовах полягає в створенні умов для задоволення інтересів та потреб особистості, формуванні її духовного потенціалу. Пошуки себе, свого місця в житті, професійний вибір тим успішніші, чим ближчими до реального життя виявляться усі форми діяльності того чи іншого клубу чи об'єднання. Тому нині є актуальним екскурс в історію розвитку клубної діяльності та використання певного досвіду у виховному процесі.

Клуб (англ. club) за визначенням – “громадська організація, яка об’єднує групи людей з метою спілкування, пов’язаного з політичними, науковими, художніми, спортивними, професійними та іншими інтересами, а також для спільного відпочинку й розваг” [3, 324].

Щоб сформуватися в універсальні осередки освіти, виховання, відпочинку, клуби пройшли довгий і складний шлях організаційних перетворень. Людям властиве прагнення до спілкування і в роботі, і під час відпочинку. Спочатку таке спілкування носило стихійний характер. Люди збиралися перед виконанням трудових процесів або після їх проведення, щоб вирішити громадські справи чи розділити родинну радість. З виникненням класів і формуванням класово-антагоністичного суспільства спілкування людей набуває дедалі чіткіше вираженого класового характеру і організованого оформлення.

У XVI ст. в Англії представники аристократії створили спеціальні об’єднання для «приємного проведення часу», які й одержали назву «клуб». В епоху Великої французької революції клуби набули чіткого політичного напрямку, вони стали політичними центрами класової боротьби в країні. Якобінські клуби започаткували пропаганду соціалістичних ідей. Особливо велику роль у громадсько-політичному житті відіграли робітничі клуби Паризької комуни. Вони стали центрами революційної пропаганди, мобілізації й єдності пролетаріату в революційній боротьбі. З падінням Комуни буржуазія розгромила і клуби пролетаріату. Навіть із власних клубів вона витравила ліберальний політичний дух, просвітительство.

У Росії перший клуб під назвою «Англійський клуб» був відкритий у 1770 р. у Петербурзі. Він зразу ж завоював популярність у вищих дворянських і в літературних колах. До нього входили визначні діячі культури – О. Пушкін, І. Крилов, В. Жуковський, М. Карамзін. Наприкінці XVIII і в XIX ст. у губернських та деяких повітових містах організовуються дворянські, офіцерські, купецькі клуби. Всі вони були становими приватними комерційними організаціями з високими внесками і відкривалися переважно для так званої «золотої» молоді. Діяльність таких клубів хоча й носила переважно розважальний характер, своєю суттю спрямовувалась на збереження класового станового суспільства.

Робітники, селяни не мали доступу до таких об’єднань, як і до освіти взагалі. На захист прав простого народу на освіту, культуру виступали прогресивні кола Росії. Так, однією з програмних вимог декабристів була вимога на право поширювати грамоту серед простого народу. Революціонери-демократи В. Г. Белінський, О. І. Герцен, члени політичної організації «Кирило-Мефодіївського товариства» на Україні, ідейним натхненником революційно-демократичної частини якого був Т. Г. Шевченко, вели боротьбу проти самодержавства і кріпосництва, піднімали питання про введення загальної освіти для народу.

Скасування кріпосного права, розвиток капіталізму в Росії, а з ним утвердження капіталістичних суспільних відносин поставили на порядок денний підвищення освітнього рівня трудящих. У цей же час в Україні виникли культурно-освітні організації — «Просвіти». Вони видавали українською мовою книжки, газети, засновували бібліотеки й читальні, організували лекції, музичні вечори, виставки. Відкривали «Просвіти» здебільшого представники ліберальних та націоналістичних кіл. Організаторами деяких «Просвіт» були і представники революційно-демократичного напрямку, зокрема Леся Українка, М. Коцюбинський, Панас Мирний. Вони намагалися надати діяльності «Просвіт» політичного характеру. І хоча більшість «Просвіт» стояла на позиціях буржуазного лібералізму, царська адміністрація всіляко їх переслідувала. З наступом реакції після революції 1905 – 1907 років всі культурно-освітні осередки, в тому числі й «Просвіти», були закриті.

Революційно-демократична молодь під впливом визвольних ідей О. І. Герцена, М. Г. Чернишевського, Т. Г. Шевченка організувала бібліотеки, недільні школи для народу. Перша недільна школа на Україні була відкрита в 1859 р. Осередками поширення освіти і культури серед народних мас стали товариства грамотності, створення яких почалося в другій половині XIX ст.

Демократичні клубні заклади пролетарського типу виникли під час першої російської революції 1905-1907 рр. З метою організації і проведення агітаційно-пропагандистської роботи серед робітників більшовицькі організації створювали робітничі клуби. Серед вимог, що висували страйкуючі робітники, була вимога на право організації культурно-освітньої роботи серед населення. У 1905 р. виникли перші партійно-політичні клуби. В них пропагандисти партії знайомили відвідувачів із вченням основоположників наукового комунізму, пропагували

програму партії, інформували про розгортання революційної боротьби, створювали політичні гуртки та гуртки художньої самодіяльності.

Партійні клуби користувалися великою популярністю серед робітників. І хоча розміщувалися вони у не пристосованих для роботи і примітивно обладнаних приміщеннях, у них завжди вирувало життя. Тому на такі клуби поліція, чорносотенці часто чинили погромні напади. І лише завдяки активній підтримці робітників, які організовували збройну охорону партійних клубів, вони могли існувати і проводити свою роботу.

У процесі боротьби швидко зростає потяг народних мас до освіти і культури. Здебільшого на робітничих околицях міст, у повітових містах і навіть селах почали виникати нові форми освітньої роботи і культурної діяльності серед мас, які помітно впливали на формування нових прогресивних рис у житті й побуті трудящих. Це – недільні школи й курси, народні бібліотеки-читальні, робітничі освітні товариства, народні університети, народні театри, самодіяльні хорові і театральні гуртки.

Першу спробу організувати гурткову роботу ми знаходимо в педагогічній спадщині Песталоцці Й. Г. У 1768 році купує сільськогосподарську ферму в Нейгофі, де відкриває "заклад для бідних". Він захоплений ідеєю допомогти народові через виховання і освіту. Песталоцці в своїх "закладах для бідних" під час позашкільного навчання в ігровій формі робить спробу дати можливість найбіднішим дітям опанувати ремесло, яке могло б урятувати їх від бідності і яке б ним давало додаткові кошти для існування. Наслідки виховання були блискучі і діти охоче і старанно працювали, вчилися самостійно мислити, набували багато знань. "Якщо він зуміє при цих роботах, які служать дітям розвагою, викликати їх ретельність, піднести їх дух своєю підбадьорюючою любов'ю, як легко і міцно він закладе в них знання землеробських робіт, застосовуваних у їх побуті, і ще багато чого іншого при таких умовах може бути викладене їм жартуючи" [2, 33].

Так в ігровій формі педагог поєднував навчання з працею, що давало можливість учням не тільки здобувати знання, розвивати себе фізично, а й заробляти гроші.

У педагогічній системі Ушинського К. Д. велике місце відведено питанням виховання особистості, головним чином вихованню морально досконалої людини – людини патріота. Великого значення в позашкільній роботі він надавав вихованню молодших школярів засобами природи і пейзажної лірики. Рідна природа, її простори, підкреслював Ушинський, є першими вихователями, бо найдоступніші дитячому сприйманню і розумінню. У своїх спогадах педагог підкреслює, що спілкування з природою і ознайомлення з літературними творами, зокрема пейзажного змісту, благотворно впливає на розвиток поетичного сприймання світу, фантазії, мрійливості.

Під час роботи в Смольному інституті К. Д. Ушинський організував недільну школу для неписьменних службовців і постійно дбав про неї, залучивши до викладання в ній своїх вихованок. В цей період він знаходив час і для зустрічей з педагогічною громадськістю столиці. З цією метою він організував для своїх однодумців так звані "четверги" – педагогічний клуб, який відіграв важливу роль у справі обміну педагогічним досвідом і поширення передових педагогічних ідей серед учительства столиці. Співзвучність всього кращого, що є в спадщині К. Д. Ушинського, використання його педагогічних ідей ми знаходимо у творчій діяльності А. С. Макаренка, С. Т. Шацького, В. О. Сухомлинського та в інших педагогів.

Станіслав Теофілович Шацький – починав свою педагогічну діяльність у Москві з організації дитячих клубів для дітей з вулиці. В 1905 р. створюється С. Т. Шацьким разом з А. У. Зеленка літньої трудової колонії для дітей в Шелкові, під Москвою. Літня колонія поклала початок подальшій роботі – створенню клубів для дітей та підлітків, з робітничого населення в районі Бутирок, в Москві. "В нашому клубі проявиться все, що подавлено в дітях життям. Наш клуб повинен покласти початок звільненню дітей. Хай ми почнемо з маленького, будемо чекати, поки діти самі почнуть свій клуб, свій громадський куточок, напевно, як це сталося в колонії." [8, 74].

З ініціативи А. У. Зеленка і С. Т. Шацького було створено громаду, яка отримала назву "Сетлемент". Співробітники громади розгорнули педагогічну роботу в створених ними дитячих клубах, майстернях, дитячому садку для дітей дошкільного віку. Хлопчики і дівчатка об'єднувались групами приблизно по 12 людей за принципом співдружності в клуби-гуртки.

Кожен такий клуб мав свої визначені види занять, які проводились 2 рази в тиждень. Діти встановлювали правила клубу і підкорялись їм. Крім клубних занять, час від часу організовувались загальні для всіх учасників клубів відвідування музеїв, театрів, прогулянки за місто, був створений хор. З осені 1907 року клуби розміщались в Вадківському провулку в спеціально побудованому будинку за проектом А. У. Зеленка. В ньому були обладнані майстерні: столярна, слюсарна, взуттєва, швейна. Особливі кімнати були відведені для занять малюванням. Велике приміщення зайняла бібліотека–читальня. Була навіть обладнана невелика обсерваторія. В глядацькому залі зі сцени проводились концерти, ставились спектаклі, проводились збори.

Громадсько-педагогічна робота гуртка, згуртованого навколо А. У. Зеленка і С. Т. Шацького, була направлена на те, щоб створити сприятливі умови для всебічного розвитку дітей, виховувати їх самостійність у праці та розумовій діяльності, вести дитяче самоврядування. Однією з ідей, покладених в основу діяльності громади “Сетлемент”, була думка про ведення культурної роботи серед дорослого населення. Керуючись цими ідеями, працівники відвідували сім’ї вихованців. Спочатку працівники зіткнулися з недовірою батьків, але потім з багатьма із них налагодились стосунки. В 1909 р. відкривається організація під новою назвою “Детский труд и отдых”. Шацький, говорячи про діяльність організації, виділяв характерні її риси. В житті колонії велике місце займало мистецтво: підготовка дитячих спектаклів-імпровізацій, слухання музики, хоровий спів, гра на музичних інструментах. Інтерес до музики розвивали у дітей С. Т. Шацький та його дружина В. Н. Шацька. Описанню та аналізу досвіду педагогічної роботи літньої трудової колонії була присвячена книга: В. Н. і С. Т. Шацьки, “Бодрая жизнь” (1915). С. Т. Шацький і його співробітники широко вносили в життя колонії та клубів твори народної творчості, приналежних до різних областей мистецтва. Часто хором колоністів виконувались російські народні пісні, вони звучали і в свята, і під час прогулянок. Народні казки в обробці російських поетів займали видне місце в спектаклях, які ставили колоністи. Дитячі рукописні журнали колонії виходили в художньому оформленні на обкладинках яких часто зустрічались мотиви народної творчості. Народні рухливі ігри вживались в побут колонії. Особливо багато в області вивчення народних рухливих ігор й їх розповсюдження серед дітей та підлітків зробила одна із працівників С. Т. Шацького – Н. О. Масалітінова.

Із трьохрічного досвіду спільного життя керівників з дітьми в колонії С. Т. Шацький зробив великий теоретичний висновок: “Між основними сторонами дитячого життя – фізичною працею, грою, мистецтвом, розумовим та суспільним розвитком – існує конкретний зв’язок, знаходиться постійна взаємодія, і в кінцевому результаті ті або інші зміни в одному напрямку (це стосується і форм дитячої діяльності та їх організації) викликають відповідні зміни в другій сфері.” [8, 83].

Звернемося до спадщини А. С. Макаренка, в педагогічній діяльності якого організація дозвілля особистості займала значне місце. В цьому відношенні являють великий інтерес художні, публіцистичні та наукові праці А. С. Макаренка в яких охоплені питання клубної справи, проведення ігор, позашкільних занять з дітьми. Серед них “Педагогічна поема”, “Прапори на башнях”, “Марш 30 року” та інші в яких А. С. Макаренко правдиво та цікаво описав систему своєї педагогічної роботи. А. С. Макаренко вважав, що в кожній галузі культурної роботи є своя методика, яку повинні знати керівники – спеціалісти. Розподіл дітей за гуртовим і клубним принципом було добровільним, з правом виходу з гуртка будь-коли. Проте в гуртках повинна бути дисципліна, не можна припускати плинності складу. Так, наприклад, в оркестр можна вступити добровільно, але вихід з оркестру повинен бути обмежений. Ці дисциплінарні обмеження повинні затвердити загальні збори, і за порушення їх окремі вихованці повинні відповідати як за порушення загальної дисципліни. У великих закладах організацію позашкільної і клубної роботи потрібно доручати штатному працівникові – фахівцеві. Кожен гурток повинен мати відповідального керівника, знайомого з цим видом роботи. Якщо гуртками керують педагоги цього ж закладу, то бажано щоб педагог мав не більше одного гуртка і одержував за цю додаткову роботу певну грошову компенсацію.

Макаренко організував такі гуртки: хоровий, драматичний, літературний російський, літературний національний, музичний духовий, музичний струнний, музичний шумовий, художній, вільної майстерні, танцювальний, фото, природознавчий, радіо, фізико-хімічний,

іноземних мов, спортивний, казок, шаховий і шашковий. Приступаючи до організації гуртків потрібно керуватися правилом краще менше гуртків, але з справжньою роботою. Бажано, щоб кожен гурток мав по можливості свою кімнату. Жоден гурток не перестане працювати, якщо керівництво закладу піклується про гурток (приміщення, керівник, інструменти, матеріали, відвідування робочих занять гуртка, інформація про роботу гуртка в пресі закладу). У комуні імені Держинського обирається конкурсне бюро з питань арбітражу, премій, черговості показу і організації конкурсів.

Одним з видів клубної роботи в колонії була вільна майстерня. Така організація являє великий інтерес. Для неї відводять великий зал виробничого типу, теплий і світлий, запрошують спеціального інструктора. Починати можна з невеликого. Гурток повинен бути міцно пов'язаний взаємними зобов'язаннями. Кожен зобов'язується працювати, берегти гурткове добро і додержувати дисципліни. Кожний може робити, що він хоче: парову машину, літак, вирізувати з дерева. Про свої плани він повинен доповісти гурткові, і гурток повинен затвердити його наміри. Тільки в такому разі він одержує матеріал і допомогу інструктора. Така майстерня приваблює здебільшого малюків, які ще не доросли до більш серйозних гуртків і в яких є завжди конструкторські мрії і здібності.

Особливим видом клубної роботи є ребусник. Він добирає з різних галузей науки, життя, історії, географії, практики виробництва задачі, карти, запитання, ребуси, малюнки і все це в більш-менш художньому вигляді зображує на великому картоні. Відповідати на запитання можуть всі вихованці в письмовому вигляді. За кожен задачу як за розв'язання, так і за пропозицію визначається деяка кількість очок. Ребусник випускають протягом зими кількома серіями. До весни підраховують, скільки хто набрав очок, і залежно від цього призначають невеликі премії, які роздають на спеціальних загальних зборах. Такий ребусник за вдалого і хорошого оформлення залучає сотні вихованців і приносить велику користь. Повні вказівки і готові зразки ребусників можна дістати в комуні імені Ф. Е. Держинського.

Позашкільну і гурткову роботу необхідно організувати так, щоб зайняти вихованців у вільний час і особливо в неділю і святкові дні. Отож, масовість, творча продуктивність і висока її якість такі принципові основи гурткової діяльності колонії А. С. Макаренка. Одним із колег по творчій педагогічній праці Макаренка був Віктор Миколайович Терський, який на протязі 15 років керував та організував клубні заняття в дитячих закладах: в колонії імені Горького і комуні імені Держинського. В. М. Терський душа клубної роботи, ось що про нього говорив сам Макаренко: “Запросили ми в комуну нашого Перського – людину, віддану клубній роботі та великого майстра цієї справи” [6, 3]. Так Терський говорячи про клубні заняття А. С. Макаренка виділяв, якщо ми проектуємо зробити дітей людьми дійсно різносторонньо розвинутими, здібними добре жити і успішно працювати, то ми зобов'язані урізноманітнити форми і методи праці з дітьми, урізноманітнити відпочинок. Позакласні заняття в практиці Макаренка представляли собою дуже складну цікаву систему, охоплюючи поза школою всіх дітей гуртками, секціями та іншими організаційними формами постійного і тимчасового характеру. Вся ця в цілому клубна робота складала важливу частину їхньої педагогічної діяльності. За її успіх відповідав не тільки В. М. Терський, але й сам Антон Семенович, і кожен із педагогів, і всі активні колоністи і комунари приділяли позашкільним заняттям серйозну увагу, і тому ці заняття були фактично справою всіх. Велику цінність давала особливість Макаренка, що він дуже вдало ставив відпочинок на служіння справі виховання. При організації гри він ставив ціллю отримати властиве їй педагогічне навантаження, причому щоб без втрати цікавості гри, насолоди відпочинком. А це дуже важливо для кожного вихователя.

Терський підкреслював, що особливістю всіх гуртків практиці А. С. Макаренка був їх “виробничий” характер. Будь-який гурток вів не тільки лабораторні внутрішньо гурткові заняття, але й обов'язково мав виробничий план. На досягненні найвищої якості результату діяльності і були сконцентровані всі зусилля гуртка. З праць В. Н. Терського довідуємося, що заняття якого-небудь гуртка в практиці Макаренка ніяк не могло бути ділом менш важливим, ніж урок в школі. Але Макаренко розумів, що це складніше, ніж урок, зміст якого простіше визначити. Він розумів, що об'єм роботи ширший і тому підготовка керівника повинна бути різностороння.

В гуртках учні вели себе значно вільніше, ніж на уроках, але і тут ніхто ніколи б не посмів заважати керівнику. Керівник розумів, що гурток відрізняється від уроку саме творчою самодіяльністю дітей і тому надавав можливість дітям діяти самостійно. Потрібно працювати і відпочивати з дітьми веселіше, цікавіше. Тож крім уроків праці, які не можна не привітати, потрібно ширше і захоплююче розвернути заняття технічних гуртків, в яких необхідно приділяти багато уваги пробудженню й росту творчої самодіяльності дітей.

Основою клубних занять є діяльність гуртка образотворчого мистецтва. Програмою якого було: робити швидко, точно, міцно і красиво все, що потрібно, і все, що можливо вигадати корисного і доброго. В колонії підкорили мистецтво вимогам життя і використовували його дуже широко і перш за все, як засіб виховання і навчання всіх дітей. Взагалі потрібно вчити дітей не тільки думати і розуміти, а й відчувати і переживати. Без образотворчого мистецтва цього досягти майже неможливо. В. Н. Терський в своїй практиці встановив, що зорове сприйняття, зорова пам'ять сильніша слухової. Клуб і його робота були більш всього подібні на серце колективу, де на чолі більшості справ був Макаренко. В. Н. Терський підкреслював, що для клубної роботи потрібно щоб кожний педагог чим-небудь добрим захоплювався і міг зацікавити дітей. Людям без захоплень в дитячому закладі робити нічого. Сама велика честь і слава педагогу, який захоплює дітей на виконання простих корисних справ.

Продовжувачем справи А. С. Макаренка та В. Н. Терського є В. О. Сухомлинський. Твори видатного педагога сучасності Василя Олександровича є великою скарбницею думок і настанов, щодо організації гурткової роботи, без якої, на думку педагога “не можна уявити собі ні інтелектуального, ні емоційно-естетичного виховання” [4, 571]. Ось чому розумну організацію шкільної та позашкільної роботи педагог вважав однією з найважливіших умов для розкриття та формування здібностей, талантів, обдарованості, індивідуальних нахилів дітей. В. О. Сухомлинський прагнув, щоб кожен його вихованець знайшов свою улюблену справу, відшукав собі ту золоту жилку, розквіт якої принесе йому радість творчості. Особливе значення в розвитку особистості відіграє творчість. Перш за все творчість засобами слова. Кожен вчитель Павлівської середньої школи систематично проводив ранки дитячої творчості. Діти читали свої розповіді, вірші. Це були в основному художні оповідання про те, що дитина бачить власними очима, що її приваблює, дивує, хвилює. А те, що хвилює одного починає хвилювати інших. Так виникає колективна творчість. Цінними є педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського стосовно розвитку колективної творчої діяльності, власної творчої активності засобами гри, яка є дуже близькою психологічній природі молодших школярів. Книга “Серце віддаю дітям” пройнята духом гри, який був постійно присутній у спілкуванні педагога з дітьми, так як за глибоким його переконанням пряма дорога до серця дитини “через казку, фантазію, гру”.

В Павлівській школі на Кіровоградщині протягом 22 років, яку очолював В. О. Сухомлинський, працювало 45 гуртків відповідно до індивідуальних нахилів та інтересів учнів. Не було жодного вихованця в школі, який би не працював якщо не в гуртку технічної творчості, то в сільськогосподарському, як не в науково-предметному, то в мистецькому, причому лише за своїм вибором, бо кожен гурток, на думку педагога, є “центром творчої праці, повноцінного інтелектуального життя” [4, 572]. Характерним для гурткової роботи в Павлівській середній школі було те, що там існували гуртки для окремих груп школярів – молодших, середніх та старшокласників, а також різновікові. Молодші школярі, як правило, працювали в гуртках юних столярів, де вчилися випилювати лобзиком, в гуртках юних квітників, юних слюсарів-конструкторів, юних радіотехніків. Підростаючи учні переходили в гуртки відповідно до своїх нахилів, а саме – гуртки юних механізаторів, юних електротехніків, юних авіамоделістів, юних бджолярів, юних селекціонерів.

В школі В. О. Сухомлинського існували також науково-предметні гуртки – технічний, фізичний, хімічний, біологічний, історичний, етнографічний, астрономічний та інші. Старшокласники – члени науково-предметних гуртків в школі Сухомлинського були помічниками вчителів у роботі з школярами середнього віку. Вони створювали спеціальні бібліотечки, читали лекції для своїх молодших товаришів з різноманітних питань, проводили ранки науки і техніки. Тобто творча праця в цих гуртках поєднувалася з вивченням теоретичних проблем.

І науково-предметні гуртки, і гуртки трудової творчості мали тут свою матеріальну базу. У предметних гуртках була Кімната Книжки, де проходили найповніші години духовного життя вихованців. Що ж до гуртків трудової творчості, то вони мали робочі кімнати, лабораторії, а також Кімнату Справ, де підлітки мали можливість виконувати різноманітні трудові завдання, як конструкторські, монтажні або сільськогосподарські. Важливим моментом в роботі гуртків школи Сухомлинського, який забезпечував принципи самодіяльності учнів, було те, що керівниками гуртків трудової творчості, на відміну від науково-предметних, були не лише вчителі, а й учні старших класів. У Павлівській середній школі приділялася велика увага також мистецьким гурткам. В хорових гуртках та в гуртках живопису учні працювали від першого до останнього класу. Особливо їх приваблювали літературні, музичні та драматичні гуртки. Маючи тонкий естетичний смак, Василь Олександрович сам організував літературний гурток в школі, і всіляко сприяв розвитку естетичних смаків в учнів, бо вважав “що мистецтво повинно бути постійним джерелом духовного багатства кожного” [5, 345].

Створена В. О. Сухомлинським система гурткової роботи в Павлівській середній школі ґрунтувалася на постійності і регулярності, різнобічності і наступності. А це і забезпечувало активну участь всіх без винятку учнів, починаючи з першого класу, в різноманітних гуртках, які плідно тут працювали. Ідеї В. О. Сухомлинського щодо використання гри для розвитку творчих можливостей дитини не втратили своєї актуальності і сьогодні.

В роботі з дітьми не можна гнатись за зовнішніми ефектами, виховна робота – це не виступ на параді, а глибока повсякденна, буденна, кропітка діяльність колективу людей, пов'язаних спільною ціллю, спільним прагненням виховати добрих людей, багато знаючих і вмючих добре робити те, що вимагає від них професія, що вимагає життя. Все це прекрасно розуміли видатні педагоги: Песталоцці, Ушинський, Шацький, Макаренко, Терський, Сухомлинський, і тому їхні виховні досягнення були і є такими яскравими, такими безмежно глибокими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А. С. О Воспитании. – М: Политиздат, 1988. – 256 с.
2. Песталоцці Й. Г. Вибрані педагогічні твори. – К., 1938. – 338 с.
3. Прохоров А. М. Клуб // БСЭ. – 3-е изд. – В 30 т. – М., 1973. – Т. 12. – С. 324.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. – Т 3. – К., 1977. – 670 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. – Т 4. – К., 1977. – 640 с.
6. Терський В. Н. Клубные занятия и игры в практике А. С. Макаренка. Изд-во. 2-е испр. и доп. – М., 1961. – 150 с.
7. Ушинський К. Д. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. – М.: Учпедгиз, 1953. – Т. 1. – 635 с.
8. Шацький С. Т. Избранные педагогические сочинения. – М.: Учпедгиз., 1958. – 540 с.

Одержано редакцією 27.04.2001

УДК: 370. 014. 521: 28

С. Б. БРИЧОК

СПЕЦИФІКА ВИХОВАННЯ У ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНИХ ШКОЛАХ: ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ

В умовах розвитку сучасної школи актуальною є проблема виховання особистості школяра, формування його поглядів, переконань, ставлення до норм, правил поведінки, знань. У вирішенні цієї проблеми важливу роль відіграє те, як учитель впливає на формування свідомості школярів, навчає самовихованню, тобто як учитель володіє методами виховання, за допомогою яких здійснюється формування особистості школяра у відповідності з метою виховання й ідеалами суспільства. У визначеному аспекті цікавим є вивчення досвіду освітніх закладів України, проаналізувати становлення системи національного виховання, вичленити позитивне і негативне у застосуванні конкретних методів виховання, їх вплив на учнів, починаючи з початкової ланки.

ЗМІСТ

Переднє слово	3
Поніманська Т. І. Гуманізм і виховання (Філософсько-педагогічний аспект)	4
Киричук О. В. Духовно-катарсична активність виховання як показник ефективності педагогічної системи освітнього закладу	8
Дем'янюк Т. Д. Формування духовної культури учнівської молоді в системі шкільної освіти і виховання	14
Бех І. Д. Сучасна парадигма виховання в умовах позашкільного закладу	17
Тимощук Н. С. Вихователь і вихованець в умовах особистісно орієнтованих виховних технологій	19
Петренко В. В. Впровадження інноваційних технологій національно-патріотичного виховання учнів у сучасній школі: психодіагностичний аспект	26
Дацун О. В. Шляхи впровадження національного виховання у навчальний процес вищих медичних навчальних закладів I-II рівнів акредитації	31
Рабченюк Т. С. Педагогічне керівництво розвитком учнівського самоврядування	34
Березяк І. І. Самовдосконалення як важливий фактор формування особистості підлітка	40
Рощенко А. М. Адаптація студентів-першокурсників до навчання і виховання в закладах освіти	45
Середович В. В. Розвиток пізнавальної активності учнів початкових класів засобами образотворчого мистецтва	52
Терешко Л. В. Проблема мовленнєвої активності дітей дошкільного віку у процесі пізнавальної діяльності	59
Науменко Р. А. Інноваційні процеси у позашкільному закладі відповідно до Закону України “Про позашкільну освіту”	62
Первушевська І. О. Організаційно-педагогічні умови інноваційної діяльності в позашкільному закладі нового типу	64
Жевага С. І. Спільна діяльність сім'ї та школи з фізичного виховання підлітків	70
Черній А. Л. Перспективні форми і методи вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів	74
Павелків О. М. Формування інтересу старшокласників до професій як психолого-педагогічна проблема	77
Романчук В. А. Сучасні проблеми підготовки старшокласників до вибору майбутньої професії	82
Гриценко Л. О. Формування національно-духовної культури студентів при вивченні народних художніх ремесел	85
Федорченко Т. Є. Формування духовної культури неповнолітніх – провідний первентивний фактор в освітньо-виховному процесі	89
Дупак Н. В. До проблеми підготовки вчителів праці	94
Титаренко В. П., Чорнусь Т. М. Національно-культурні традиції плетіння у навчально-виховному процесі майбутніх вчителів	99
Цвірова Т. Д. Формування творчої особистості у клубі по роботі з дітьми та дорослими “Ровесник”	103
Янцур М. С. Особливості профорієнтаційної роботи з учнями у міжшкільному навчально-виробничому комбінаті	106
Карпенчук С. Г. Сутність педагогічної технології	112
Петренко О. Б. Творче використання досвіду В.Сухомлинського в сучасній сімейно-родинній і шкільній практиці	118
Наумчук Г. І. Основні завдання та зміст національного виховання дітей в сім'ї	125
Тюска В. Б. З історії розвитку клубної діяльності: педагогічний контекст	127
Бричок С. В. Специфіка виховного процесу у церковнопарафіяльній школі: екскурс в історію	133
Дичківська І. М. Взаємодія індивідуально-особистісного та соціально-релевантного у педагогіці общинності	136
Козяр М. М. Вплив міжпредметних зв'язків вищої математики, обчислювальної	141

техніки на засвоєння студентами знань з інженерної та машинної графіки	
Дем'янюк Т. Д. Модифікація змісту, форм і методів позашкільної освіти в умовах дослідно-експериментальної роботи	144
Белова С. А. Інноваційні технології ХХ ст. та антропософська педагогіка Р.Штейнера	148
Сойчук Р. Л. Диференціація навчального процесу у британських об'єднаних школах	152
Новак О. В. Педагогічні умови засвоєння підлітками народних традицій, звичаїв, обрядів у процесі позаурочної діяльності	157
Тюльпа Т. М. Соціально-політичні передумови розвитку естетичного виховання школярів України в 1917-1920 рр.	161
Пальчевський С. С. Методи інтенсивного вивчення іноземних мов І. Ю. Шехтера і Г. О. Китайгородської	164
Відомості про авторів	169

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 17

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Редактор Дем'янюк Т. Д.
Технічний редактор Курченко Н. Б.
Комп'ютерна верстка Бондар А. М.

Здано до набору 10.06.2001 р. Підписано до друку 29.06.2001 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 21,038. Обл. вид. арк. 21,652. Замовлення № Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 17. — Рівне: РДГУ, 2001. — 173 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 8.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

ББК 74.20